

22 augustus 2017

Loyalis Beleid Maatschappelijk Verantwoord Beleggen

INHOUDSOPGAVE

1 Inleiding	3
2 Wat is maatschappelijk verantwoord beleggen?	4
3 Waarom willen wij maatschappelijk verantwoord beleggen?	5
4 Uitgangspunten van ons verantwoord beleggingsbeleid.....	6
5 Hoe willen wij maatschappelijk verantwoord beleggen?	7
5.1 De pijlers van het verantwoord beleggen beleid.....	7
5.2 Integratie in beleggingsproces.....	7
5.2.1 Dialoog met bedrijven en wet- en regelgevers (engagement).....	7
5.2.2 ESG integratie	8
5.2.3 Alternatieve beleggingscategorieën	8
5.3 Uitsluitingenbeleid Loyalis	9
5.4 Corporate Governance Code.....	9
5.5 Beleggen in duurzaamheid	9
6 Thema's verantwoord beleggen.....	10
7 Communicatie over verantwoord beleggen	15
8 Uitsluitingen	16
9 Verantwoord beleggen in de praktijk	18
9.1 Vastrentende waarden.....	19
9.1.1 Bedrijfsobligaties.....	19
9.1.2 Staatsobligaties	21
9.1.3 Passieve fondsen.....	21
9.2 Beursgenoteerde aandelen.....	22
9.3 Alternatieve beleggingscategorieën	23
9.3.1 Vastgoed.....	23
9.3.2 Infrastructuur en energie	23
9.3.3 Private equity	23
10 Verenigde Naties Duurzame Ontwikkelingsdoelen.....	25
11 Tot slot.....	27

1 INLEIDING

Verantwoord beleggen is voor Loyalis een integraal onderdeel van onze beleggingsfilosofie en het beleggingsproces. Wij zijn ervan overtuigd dat betere beslissingen over beleggingen genomen kunnen worden door systematisch rekening te houden met milieuvriendelijke (Environment), sociale (Social) en bestuurlijke (Governance) kwesties in het beleggingsproces mee te nemen. Deze ESG-analyses worden intensief uitgevoerd, zodat deze waardevolle bijdragen aan een duurzamere wereld opleveren. De relatie tussen duurzaamheid, rendement en lange termijnrisko's is voor ons van fundamenteel belang.

Het financiële belang van onze klanten staat uiteraard voorop. Wij streven daarbij naar een optimaal evenwicht tussen financieel en maatschappelijk rendement. In het beleggingsbeleid van Loyalis spelen ESG-factoren dus een belangrijke rol.

Loyalis is onderdeel van de APG Groep en heeft de uitvoering van de vastrentende waarde beleggingen uitbesteed aan APG Asset Management. Het beleid verantwoord beleggen Loyalis sluit aan bij het algemene ESG-beleid van APG. Daarnaast gebeurt de uitvoering van het beleid door de ESG-specialisten en portefeuillemanagers van APG. De eindverantwoordelijkheid hiervoor blijft echter altijd bij Loyalis liggen. Vanaf oktober 2017 zal de uitvoer van het ESG-beleid wat betreft de beursgenoteerde aandelen worden overgenomen door BlackRock. BlackRock past daarbij haar eigen engagement beleid toe. Verdere toelichting is te vinden in onderdeel 9.2.

In dit beleid verantwoord beleggen gaan we dieper in op maatschappelijk verantwoord beleggen en de uitvoering daarvan. Wij leggen graag uit wat ESG en maatschappelijk verantwoord beleggen zijn, waarom wij dit zo belangrijk vinden en hoe wij het beleid uitvoeren. Dit document legt dat uit aan de hand van de pijlers van het beleid verantwoord beleggen. Daarnaast gaan we in op concrete beleidsstandpunten, zoals verantwoord ondernemingsbestuur, de gesprekken die wij aangaan met bedrijven, het uitsluitingsbeleid, hoe we omgaan met alternatieve beleggingscategorieën en hoe wij in duurzame projecten beleggen.

2 WAT IS MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN?

Maatschappelijk verantwoord beleggen is beleggen met aandacht voor mens, milieu en maatschappij. De effecten van een belegging op deze aspecten worden door de belegger kritisch bekeken met het oog op het maken van een positieve en duurzame bijdrage.

ESG

De beleggingen van Loyalis worden altijd onderzocht en beoordeeld op het financieel rendement voor de lange termijn. Dat geldt zowel voor onze directe beleggingen in ondernemingen als voor aandelen en obligaties. Wij laten bij de analyse van ondernemingen en fondsen ook informatie over duurzaamheid meewegen in onze beslissing om wel of niet te beleggen in een onderneming of fonds. Deze informatie is vaak niet financieel van aard en wordt aangeduid als 'ESG-informatie'. ESG staat voor:

- Environment: het milieu
- Social: sociale omstandigheden
- Governance: verantwoord ondernemingsbestuur.

ESG-informatie vertelt hoe een onderneming of fondsbestuur omgaat met het milieu, hoe het omgaat met zijn werknemers en sociale leefomgeving, of het verantwoord bestuurd wordt en of de rechten van aandeelhouders worden gerespecteerd. Wij geloven dat bedrijven die zich naast financiële aspecten ook richten op milieuvriendelijke, sociale en bestuurlijke aspecten een betere prestatie op de lange termijn leveren.

Loyalis belegt in ondernemingen of fondsen en verstrekt obligaties om rendement te genereren waarmee we aan de verzekeringsverplichtingen van onze klanten kunnen voldoen. Als maatschappelijk verantwoorde belegger voelen wij ons ook verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering van die onderneming of dat fonds. We kijken bij het beleggen dan ook naar de effecten van de beleggingen op het milieu en de maatschappij. Denk daarbij aan arbeidsomstandigheden van het personeel van de onderneming, de gevolgen van bedrijfsvoering op lokale gemeenschappen of op de duurzaamheid van het milieu. Daarbij speelt de naleving van de wet en van internationale kwaliteitsstandaarden een belangrijke rol.

3 WAAROM WILLEN WIJ VERANTWOORD BELEGGEN?

De verzekeringspremies die onze klanten afdragen worden door Loyalis verantwoord belegd tegen een aanvaardbaar risico. Verantwoord beleggen is voor Loyalis een manier om het risico- en rendementsprofiel van de portefeuille te verbeteren en tegelijkertijd bij te dragen aan een duurzame maatschappij. Wij voelen ons verantwoordelijk voor het leveren van een positieve bijdrage aan ESG-onderwerpen. Dit doen wij vanuit een morele overtuiging en omdat wij ons bewust zijn van de toonaangevende positie die wij als belegger en als onderdeel van APG Groep innemen. Daarnaast zijn wij van mening dat ondernemingen op de lange termijn beter presteren als zij maatschappelijk verantwoord te werk gaan.

Het is onze overtuiging dat beleggers betere beleggingsbeslissingen nemen als ze structureel aandacht schenken aan duurzaamheidsfactoren en verantwoord ondernemen. Op die manier krijgen ze een completer beeld van kansen en risico's. Verantwoord en duurzaam beleggen hoeft niet ten koste te gaan van financieel rendement, dit wordt ondersteund door een in 2015 uitgebrachte metastudie van ruim 200 academische onderzoeken.¹

Voor het beleid van Loyalis voor verantwoord beleggen gelden de volgende drie doelstellingen:

1. Het verbeteren van de risico-rendementsverhouding
2. Maatschappelijke verantwoordelijkheid tonen
3. Bijdragen aan de integriteit van de financiële markten.

Verantwoord beleggen zoals we dat uitvoeren voor onze klanten, sluit nauw aan op nationale en internationale regelgeving. In de eerste plaats zijn dat de Nederlandse wetten en de internationale verdragen waaraan Nederland zich heeft verbonden. Verder verwachten we van bedrijven dat ze handelen in lijn met de richtlijnen voor verantwoord ondernemen van de Verenigde Naties (UN Global Compact). Verder zijn voor ons verantwoord beleggen de richtlijnen voor multinationale ondernemingen belangrijk, alsook de principes voor goed ondernemingsbestuur van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Datzelfde geldt voor de bestuursrichtlijnen van het Internationale Corporate Governance Netwerk (ICGN), een samenwerkingsverband van beleggers dat goed ondernemingsbestuur bevordert.

In de uitvoering van ons beleid verantwoord beleggen worden deze drie doelstellingen gezamenlijk gerealiseerd. In de volgende paragrafen leggen wij uit hoe we dit beleid in de praktijk uitvoeren om de doelstellingen te bereiken.

---

¹ Voor hun studie "From the stockholder to the stakeholder; how sustainability can drive financial outperformance" analyseerden Gordon Clarck, Andreas Feiner en Michael Viehs oorspronkelijk meer dan 190 verschillende academische studies over verantwoord ondernemen en verantwoord beleggen. Van de in 2014 uitgebrachte studie verscheen in maart 2015 een geactualiseerde versie waarin in het aantal geanalyseerde studies tot boven de 200 was gebracht.

4 UITGANGSPUNTEN

Ons beleid verantwoord beleggen is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

1. Verantwoord beleggen is een integraal onderdeel van het beleggingsproces van Loyalis. Wij nemen aandeelhoudersrechten, milieu- en sociale aspecten mee in onze investeringsbeslissingen. Onderzoek op het gebied van duurzaamheid of aandeelhoudersrechten kan leiden tot de beslissing om een bepaalde belegging niet te doen, af te stoten of de omvang ervan te veranderen.
2. We gaan de dialoog aan met bedrijven om duurzaamheid en goed bedrijfsbestuur te realiseren. In gesprekken met bedrijven maken we duidelijk welke normen wij hanteren op het gebied van duurzaamheid en aandeelhoudersrechten. Om onze boodschap kracht bij te zetten, werken wij hierin vaak samen met andere beleggers.
3. We verwachten van bedrijven dat zij handelen in overeenstemming met de uitgangspunten van de VN Global Compact en we verkopen onze belangen als dialoog niet leidt tot verbetering. Ook beleggen we niet in producten die verboden zijn volgens de Nederlandse wet of internationale regelgeving waaraan Nederland zich heeft verbonden.
4. Dit betekent dat wij niet investeren in bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van landmijnen, clustermunitie, afvuursystemen hiervoor en in chemische of biologische wapens. Ook sluiten wij bedrijven uit die betrokken zijn bij producten of diensten die in Nederland in brede kring als verwerpelijk worden beschouwd. In de VN Global Compact zijn de minimale normen voor bedrijven samengevat op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en corruptie.
5. We gebruiken actief onze rechten als aandeelhouder. Wij stemmen op de aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarin we beleggen.
6. We maken ons nationaal en internationaal sterk voor betrouwbare regelgeving om duurzaamheid en goed bedrijfsbestuur te verankeren. We spreken regelmatig met wet- en regelgevers over duurzaamheid, aandeelhoudersrechten en verantwoord (fonds)bestuur. Ook dragen we bij aan de ontwikkeling van normen met als doel de integriteit van financiële markten op de lange termijn te verbeteren.
7. We zijn actief op zoek naar aantrekkelijke beleggingen die duurzaamheid bevorderen. Loyalis investeert in alternatieve energie, schone technologieën en duurzaam vastgoed en zoekt continu naar nieuwe mogelijkheden om te beleggen in dergelijke bijdragen aan duurzaamheid.
8. We dragen het verantwoord beleggen beleid actief uit om zo duurzaamheid en verantwoord bedrijfsbestuur te bevorderen. We werken samen met andere beleggers om het effect van ons verantwoord beleggen beleid te vergroten. We zijn actief in diverse (internationale) samenwerkingsverbanden. Ten slotte communiceren we actief over onze activiteiten.
9. De integratie van ESG factoren in inkoop- en operationeel beleid geldt voor een aantal verschillende thema's, welke worden behandeld in paragraaf 6. Verder stimuleert Loyalis bedrijven om over verschillende thema's duurzaamheidsrapporten te publiceren die (deels) gebaseerd zijn op de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.

5 HOE WILLEN WIJ MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN?

5.1 De pijlers van ons beleid

Het beleid verantwoord beleggen van Loyalis is op de volgende pijlers gebaseerd:

1. Verantwoord beleggen is een integraal onderdeel van ons beleggingsproces.
2. We gaan als aandeelhouder de dialoog aan met bedrijven om duurzaamheid en verantwoord bedrijfsbestuur uit te voeren.
3. We verwachten van bedrijven dat zij de uitgangspunten van de Global Compact van de Verenigde Naties (VN) respecteren. In deze Global Compact hebben de VN de belangrijkste standaarden vastgelegd op het vlak van mensenrechten, arbeid, milieu en corruptie. We verkopen onze belangen als een dialoog niet leidt tot verbetering. Ook beleggen we niet in producten die verboden zijn volgens de Nederlandse wet of internationale regelgeving.
4. We gebruiken actief onze rechten als aandeelhouder.
5. We maken ons nationaal en internationaal sterk voor betrouwbare regelgeving, zodat duurzaamheid en goed bedrijfsbestuur vastgelegd zijn.
6. We zoeken actief naar aantrekkelijke beleggingen die duurzaamheid bevorderen.
7. We dragen ons beleid verantwoord beleggen actief uit om zo duurzaamheid en verantwoord bedrijfsbestuur te bevorderen.

5.2. Integratie in beleggingsproces

We kijken regelmatig de volledige aandelen- en obligatieportefeuilles na op landen en bedrijven die de Global Compact uitgangspunten niet naleven of die op een andere manier bij tegenstrijdige zaken betrokken zijn. Zulke bedrijven worden direct door ons aangesproken op hun activiteiten. Deze dialogen worden engagement genoemd. Deze paragraaf geeft op hoofdlijnen weer hoe verantwoord beleggen in ons beleggingsproces geïntegreerd is. Zie hoofdstuk negen voor een uitgebreide uitleg hoe verantwoord beleggen per beleggingscategorie is geïntegreerd in ons beleggingsproces.

5.2.1 Dialoog met bedrijven

We willen niet beleggen in bedrijven die handelen in strijd met de uitgangspunten van de Verenigde Naties. Zie [hier](#) de link naar deze uitgangspunten. Hierin zijn internationale standaarden vastgelegd met betrekking tot de omgang met mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en corruptie.

Engagement houdt in dat APG namens Loyalis de dialoog aangaat met bedrijven die zich mogelijk niet houden aan de Global Compact. In deze dialoog geven wij als aandeelhouder onze standpunten aan met de bedoeling om de praktijken van bedrijven op deze gebieden te verbeteren. Om onze invloed te versterken werken wij hierin vaak samen met andere beleggers.

Als bedrijven in strijd met het Global Compact blijven handelen en niet aangeven hun praktijken aan te willen passen, dan sluiten wij deze bedrijven uit door niet meer in ze te beleggen. Ook met bedrijven die het Global Compact niet schenden gaan we de dialoog aan om het risico- en rendementsprofiel van het bedrijf of de ESG-impact te verbeteren. We gaan bijvoorbeeld met bedrijven in gesprek over zaken als het gezondheids- en veiligheidsbeleid, hoe zij in het business model rekening houden met klimaatbeleid, verduurzaming van de productie, toezicht op toeleveranciers, aanstelling van onafhankelijke bestuurders en het bonusbeleid voor bestuurders.

Gesprekken met bedrijven zijn maar één manier om duurzaamheid en bescherming van aandeelhoudersrechten te verbeteren. We spreken regelmatig met wet- en regelgevers over duurzaamheid en aandeelhoudersrechten. Ook dragen we bij aan het ontwikkelen van normen,

rapportagestandaarden en beleidsdocumenten om de integriteit van financiële markten en specifieke beleggingssectoren op de lange termijn te verbeteren.

5.2.2 ESG integratie

Alle portefeuillemanagers hebben toegang tot een intern kennismanagementsysteem dat op een toegankelijke manier inzicht geeft in hoe bedrijven presteren, zowel op het gebied van risico en rendement als op maatschappelijk verantwoord ondernemen. In 2016 is dit systeem ontwikkeld en in 2017 is het operationeel geworden. Dit systeem bevat onder andere datapunten van verschillende data providers die informatie leveren over de duurzame prestaties van bedrijven. Tot slot is er per bedrijf een overzicht beschikbaar van lopende engagement trajecten en resultaten in relatie tot de gestelde doelen bij de start van het engagement traject.

Om de portefeuillemanagers van APG verder te ondersteunen heeft het ESG-team van APG background papers en sectorraamwerken opgesteld. De background papers gaan over de vier kernthema's van de VN Global Compact, die aan de basis ligt van het verantwoord beleggen beleid: mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en anti-corruptie. Elk background paper geeft uitleg over hoe de thema's worden gezien binnen de UN Global Compact, hoe ze relevant zijn voor de beleggingsportefeuille en hoe portefeuillemanagers ze aan de orde kunnen stellen in de contacten met bedrijven. Er zijn soortgelijke (interne) papers opgesteld over klimaatverandering, schaliegas en human capital. De sectorraamwerken geven voor 38 verschillende bedrijfstakken aan waar de grootste risico's zitten op het terrein van duurzaamheid en goed bestuur. De portefeuillemanagers kunnen hierin aandachtspunten vinden voor de analyse en voor gesprekken met bedrijven.

Het APG Insluitingsbeleid is volledig van toepassing op de portefeuille van Loyalis die wordt beheerd door APG (zie sectie 9.1). Op deze manier wordt ESG-informatie structureel meegenomen in beleggingsbeslissingen en engagement gevoerd om bedrijven die achterlopen te bewegen naar een duurzamer beleid.

5.2.3 Alternatieve beleggingscategorieën

Loyalis belegt ook in ondernemingen en fondsen die niet beursgenoteerd zijn en dus op private markten verhandeld worden. Dit zijn vaak illiquide beleggingen voor een lange termijn die een belangrijke verscheidenheid bieden in onze totale beleggingsportefeuille. Onder deze alternatieve beleggingscategorieën vallen onze beleggingen in vastgoed, infrastructuur en private equity.

Voorstellen voor alternatieve beleggingen worden vooraf onderzocht op maatschappelijke gevolgen en gevolgen voor het milieu. We verlangen van onze externe asset managers dat ze op verantwoorde wijze handelen en een positieve bijdrage leveren aan ESG-onderwerpen. Onze vastgoedbeleggingen worden bijvoorbeeld onderzocht op energie-efficiëntie en onze infrastructuurbeleggingen bevatten ook duurzame energieprojecten. Onze externe fondsbeheerders scoren steeds beter op duurzaamheidsmeters in de vastgoedsector. Hierover ontvangen wij ook uitgebreide periodieke rapportages van onze externe fondsbeheerders. Bij onze beleggingen in private equity zorgen we vooral voor verantwoord fondsbestuur.

5.3. Uitsluitingsbeleid Loyalis

Als er aanleiding toe is kan Loyalis besluiten om niet in bepaalde bedrijven en landen te beleggen. Ons uitsluitingsbeleid geldt voor:

- overheidsobligaties van landen waar een VN Veiligheidsraadembargo aan is opgelegd
- bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van producten die door Nederlandse en internationale wetgeving verboden zijn
- bedrijven die handelen in strijd met de uitgangspunten van de Global Compact. Als wij merken dat een bedrijf de Global Compact schendt, gaan we met dit bedrijf in gesprek en vragen we de praktijken aan te passen. Leidt deze dialoog niet tot het gewenste resultaat, dan willen we niet meer in dit bedrijf beleggen.
- bedrijven in onze vernieuwde aandelenportefeuille die volgens de MSCI methodiek preventief worden uitgesloten van participatie in Socially Responsible Investments (SRI) indices.

We beleggen niet in bedrijven die direct betrokken zijn bij het maken van antipersoonlandmijnen, clusterbommen, chemische of biologische wapens of kernwapens die in strijd met het Non Proliferatieverdrag worden geproduceerd. Dat geldt voor onze beleggingen in aandelen en fondsen en voor de uitgifte van leningen aan bedrijven. Onze uitsluitingslijst is te vinden in paragraaf zeven van dit document.

5.4. Corporate Governance Code

Wij leven de Nederlandse Corporate Governance Code na. Deze bevat principes en bepalingen over verantwoord ondernemings- en fondsbestuur. We kiezen ervoor om op één punt af te wijken van wat de code aanbeveelt: best practice bepaling 4.1.8. Daarin worden beperkingen voorgesteld bij de uitoefening van het agenderingsrecht, oftewel het recht dat aandeelhouders hebben om schriftelijk te vragen om behandeling van een onderwerp in de aandeelhoudersvergadering. Wij passen ons niet bij voorbaat aan deze bepaling aan. We kijken van geval tot geval wat het beste aansluit bij de belangen van Loyalis.

5.5. Beleggen in duurzaamheid

Beleggingskansen die ook maatschappelijke en milieuproblemen helpen oplossen, zoals klimaatverandering en milieuvervuiling, vinden wij erg belangrijk. Zo is een deel van de alternatieve beleggingen portefeuille belegd in windmolens en zonne-energie en in duurzaam vastgoed. Daarnaast wordt er via de bedrijfsobligaties portefeuille geïnvesteerd in zogenaamde Green Bonds, dat zijn obligaties waarvan de opbrengsten door de uitgever specifiek worden gebruikt voor duurzame of energiebesparende projecten. De duurzaamheidsprestaties van onze beleggingen worden herhaaldelijk onderzocht om de kwaliteit ervan te verzekeren.

6 THEMA'S VERANTWOORD BELEGGEN

6.1. Algemeen

Met het financiële belang van onze klanten voor ogen, streeft Loyalis naar een optimale balans tussen financieel rendement en duurzaam/verantwoord beleggen. ESG-factoren zijn van groot belang in het beleggingsbeleid.

- Loyalis verlangt van bedrijven dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen en het duurzaamheidsbeleid/MVO-beleid doortrekken naar hun leveranciers. Tevens dienen ze een systeem te hebben om de keten te monitoren en de grondstoffen die uit de keten komen te kunnen volgen. Deze integratie van ESG factoren in inkoopbeleid en operationeel beleid geldt voor een aantal verschillende thema's: klimaatverandering, gezondheid, natuur, dierenwelzijn mensenrechten, arbeidsrechten, geslachtsgelijkheid, belastingen, corruptie en algemene ESG (Environment, Social, Government) criteria.
- Verder verwacht Loyalis van bedrijven, ongeacht de sector waarin zij actief zijn, dat zij clausules opnemen in contracten met leveranciers en onderaannemers over compliance op het gebied van ESG criteria. Deze verwachting heeft betrekking op elk individueel thema dat in paragraaf 6.2 verder toegelicht wordt, alsook visserij.
- Verder wordt er verwacht dat bedrijven conflicten betreffende landrechten voorkomen en dat ze alleen natuurlijke bronnen verkrijgen na uitgebreid overleg met lokale bevolking en autoriteiten, met vrijwillige goedkeuring van zowel de inheemse bevolking als de landeigenaren als uitkomst.
- Ook wordt het gestimuleerd om duurzaamheidsverslagen uit te brengen, die deels gebaseerd (kunnen) zijn op de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines. Deze richtlijnen zijn van toepassing op meerdere thema's: financiële sector, voedsel, bosbouw, vastgoed, maakindustrie, mijnbouw, olie en gas, energie en transparantie & verantwoording.
- Afgezien van de verwachtingen die Loyalis heeft ten aanzien van bedrijven waarin wordt geïnvesteerd, is er ook beleid voor eigen bedrijfsvoering. Zo betaalt Loyalis aan geen enkele werknemer bonussen, dit blijkt ook uit het beloningsbeleid dat te vinden is op onze website. Verder zal Loyalis, in het geval dat een onafhankelijk klachteninstituut een beslissing neemt, zich neerleggen bij gegrond bevonden klachten en de consequenties hiervan uitvoeren.

Naast deze algemene verwachtingen/vereisten die voor meerdere thema's van toepassing zijn, zijn er ook meer specifieke onderdelen per ESG thema die Loyalis verlangt van de bedrijven waarin geïnvesteerd wordt.

6.2. Thema's

Klimaatverandering

Loyalis hecht veel waarde aan het milieu en de daarbij horende klimaatverandering. Zo wordt er van bedrijven waarin Loyalis investeert, verwacht dat zij hun eigen (in)directe uitstoot bekend maken. Bovendien wordt er ook verwacht dat zij kwantitatieve GHG² doelstellingen publiceren, gericht op de reductie van (in)directe uitstoot. De aandelentransitie (verder toegelicht in onderdeel 9.2) zorgt er onder andere voor dat de CO₂-uitstoot van onze aandelenportefeuille zal afnemen met 26%. Afgezien van het verminderen van uitstoot voert Loyalis ook gesprekken met bedrijven over het gebruik van duurzame energie in plaats van het gebruik van fossiele brandstoffen, met als doel om het gebruik van fossiele brandstoffen en energie in het algemeen terug te dringen. Verder verlangt Loyalis dat bij de productie van

---

² Green House Gas

biobrandstoffen de standaarden van de Roundtable on Sustainable Biofuels worden onderschreven en nageleefd.

Mensenrechten

Ook op het gebied van mensenrechten zijn er een aantal beleidsmatige voorwaarden die verondersteld worden. Loyalis onderschrijft de UN Global Compact Principles, en verwacht ook van bedrijven dat zij handelen in overeenstemming met de principes van deze richtlijn. Hierin is, onder andere, opgenomen dat bedrijven negatieve consequenties voor mensenrechten ten gevolge van hun bedrijfsvoering voorkomen. Indien deze desalniettemin toch voorkomen, zal Loyalis de ontstane problemen onder de aandacht brengen. Ditzelfde wordt verwacht van bedrijven waarin Loyalis investeert. Net zoals Loyalis zelf, wordt er ook van bedrijven verwacht dat zij beleid hebben en uitvoeren op het gebied van mensenrechten. Verder wordt verwacht dat bedrijven sanerings- en compensatieprocedures hebben voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen waar het bedrijf aan heeft bijgedragen in brede zin, ook als het bijvoorbeeld gaat om mensenrechtenschendingen bij een leverancier. Daarnaast verwacht Loyalis van bedrijven om beleid te publiceren omtrent beveiliging van personeel en eigendommen in lijn met de "Voluntary Principles on Security and Human Rights". Ook seksdiscriminatie is onacceptabel met als gevolg dat gelijke behandeling voor mannen en vrouwen een vereiste is. Daarnaast is er bijzondere aandacht voor de rechten van kinderen, zoals afschaffing van kinderarbeid, productveiligheid en aangepaste marketingstrategieën.

Arbeidsrechten

Naast mensenrechten wordt er uitvoerig aandacht besteed aan arbeidsrechten. Bedrijven worden verwacht te voldoen aan de International Labour Organization (ILO) standaarden, zoals de beëindiging van kinderarbeid en verplichte arbeid. Er wordt bijvoorbeeld engagement gevoerd met bedrijven over de maximale lengte van een werkdag, evenals over algemene gezondheids- en veiligheidssituaties, indien die in het geding komen. Loyalis verwacht van bedrijven dat zij de uitgangspunten van de Global Compact van de Verenigde Naties (VN) respecteren. Eén van de principes betreft gelijke behandeling en arbeidsomstandigheden voor alle, in het bijzonder vrouwelijke en allochtone, werknemers. Schending van deze principes leidt tot uitsluiting, indien er geen verbetering optreedt na een engagement traject. Loyalis verlangt van bedrijven dat zij een managementsysteem in werking hebben dat ingericht is om nakoming van arbeidswetten te monitoren, of indien nodig te corrigeren. Bovendien vraagt Loyalis van bedrijven om beleid/procedures op te stellen omtrent omgang met werknemersklachten en bewijs te tonen van daadwerkelijke implementatie.

Wapens

Loyalis verwacht van bedrijven dat zij afstand nemen van productie, onderhoud of handel van/in nucleaire wapens, als ook vitale onderdelen van nucleaire wapens. Hetzelfde wordt verwacht ten aanzien van het aanbieden van wapen(systemen) of militaire (transport)goederen aan landen die onder embargo staan van de Verenigde Naties of aan landen waarbij er een overheersend risico aanwezig is dat wapens ingezet worden bij activiteiten die in strijd zijn met internationale mensenrechten.

Gezondheid

Loyalis hecht als verzekeraar veel waarde aan gezondheid. Zo zou iedereen met vermijdbare of behandelbare ziektes het recht moeten hebben op toegang tot medicijnen. Verder vraagt Loyalis van bedrijven om de impact van de bedrijfsvoering op de werknemers en de omgeving te bepalen. Gezondheid en veiligheid zijn daarbij relevante onderwerpen en er zal in engagement trajecten met bedrijven worden gevraagd naar het gezondheids- en veiligheidsbeleid, inclusief crisis scenario's. Ook wordt er verwacht dat bedrijven structureel de gezondheid en veiligheid van werknemers verbeteren. Eén onderdeel hiervan is gericht op een

preventieve aanpak. Ook met betrekking tot de uitstoot van schadelijke stoffen worden engagement trajecten gevoerd. Zo vraagt Loyalis bedrijven of zij voldoen aan REACH (Europese regel over de productie van en handel in chemische stoffen). Naast beperking van uitstoot, wordt er verwacht dat bedrijven het gebruik van schadelijke chemische stoffen reduceren.

Voeding

Loyalis respecteert het recht op voldoende (gezonde) voeding, dit wordt ook verwacht van bedrijven waarin geïnvesteerd wordt. Daarnaast zijn er nog een aantal aanvullende verwachtingen ten aanzien van bedrijven waarin Loyalis investeert: het gebruik van pesticiden wordt zoveel mogelijk beperkt, evenals het watergebruik, bovendien wordt watervervuiling voorkomen.

Natuur

Waterschaarste is een belangrijk thema voor Loyalis. Er wordt verwacht dat bedrijven impact analyses uitvoeren met betrekking tot waterschaarste en negatieve invloeden op de watervoorzieningen in kwetsbare gebieden voorkomen.

Dierenwelzijn

Op het gebied van dierenwelzijn wordt er vanuit Loyalis steeds meer verwacht van bedrijven. Zo worden The Five Freedoms (of animal welfare) steeds meer een richtlijn voor bedrijven. Extreem beperkte leefruimten worden niet geaccepteerd en is de maximaal toegestane duur van een dierentransport 8 uur. Hierbij wordt er steeds kritischer gekeken naar het gebruik van antibiotica. In de sector visserij wordt er verwacht dat bedrijven overbevissing voorkomen alsook hun bijvangst minimaliseren. In het geval bedrijven niet voldoen aan deze verwachtingen worden er engagement trajecten in gang gezet.

Belasting

Er wordt van bedrijven verwacht dat zij niet betrokken zijn bij belastingontwijkende praktijken, alsmede dat zij geen advies geven om dergelijke praktijken uit te voeren. Het is onwenselijk dat bedrijven actief zijn in belastingparadijzen. We vragen bedrijven hier transparant over te zijn. Ook op dit gebied kunnen engagement trajecten worden aangegaan. Bovendien horen bedrijven een management systeem te hebben dat ingeschakeld wordt in het geval zich er verdachte praktijken voordoen.

Corruptie

Het tiende principe van de UN Global Compact Principles betreft transparantie en anti-corruptie. Elke vorm van omkoping is uit den boze en bedrijven zouden alles moeten doen om corruptie te voorkomen. Wanneer omkooppraktijken of belastingontduiking worden ontdekt, bij werknemers of leveranciers, behoort het bedrijf een management systeem beschikbaar te hebben om actie te ondernemen. Ook een klokkenluidersregeling is een vereiste. Verder ziet Loyalis graag van bedrijven dat ze open zijn over lobbypraktijken en dat ze deze kenbaar maken. Op dit gebied wordt geadviseerd de best practices van "International Corporate Governance Network" te volgen. Daarnaast worden bedrijven aanbevolen om de "Transparency International Business Principles for Countering Bribery" aan te nemen.

Energie

Loyalis onderschrijft een transitie van fossiele naar duurzame brandstoffen, vandaar dat Loyalis ook geen voorstander is van het openen van nieuwe (steen)koolmijnen. Zo heeft Loyalis fossiele brandstofbedrijven aangesproken over hoe ze in het beleid rekening houden met een afname in het gebruik van fossiele brandstoffen. Loyalis zal met bedrijven die in hun business model vol blijven inzetten op fossiele brandstoffen engagement voeren, met name

over de reductie van het gebruik en de daarbij behorende uitstoot. Een dergelijk business model is een risico voor mens en milieu op de lange termijn. Mede daardoor verwacht Loyalis dat bedrijven systemen en procedures in werking hebben die zorgen voor een effectieve uitvoering van het milieubeleid.

Bosbouw

Loyalis verwacht van bosbouw managers dat ze voldoen aan de FSC standaarden en FSC gecertificeerd zijn. Bovendien wordt er verwacht dat bedrijven de rechten van lokale/inheemse bevolking respecteren op het gebied van eerlijk en gelijk gebruik van bebossing.

Mijnbouw

In de mijnbouw sector verwacht Loyalis van bedrijven dat zij verantwoord omgaan met afval. In het bijzonder wordt gelet op afvoer van afvalwater en afvalverwijdering in zee. Loyalis zal de relevante bedrijven erop aanspreken over hoe ze met hun afval omgaan en welke processen ze hierbij volgen. Ook promoot Loyalis het recyclen van afval. Loyalis heeft meegewerkt aan een guideline voor bedrijven en investeerders hoe om te gaan met zaken doen in conflictgebieden. Bedrijven die in landen opereren met een zwak gezag of conflictgebieden moeten de striktste voorschriften uit zones waar wel goed bestuur is handhaven/gebruiken. Verder verwacht Loyalis dat bedrijven de kans op bedrijfsongevallen minimaliseren, alsook een calamiteitenplan hebben ten tijde van crisissituaties.

Olie & Gas

In de olie- en gasindustrie wordt er van bedrijven verwacht dat ze de kans op een ongeluk proberen te minimaliseren door middel van goed beleid. Daarnaast dienen ze een crisisplan te hebben indien zich een noodsituatie voordoet. Voor olie- en gasproductie geldt hetzelfde als in de mijnbouw; afvalverwerking is een belangrijk onderwerp voor Loyalis. Hierover worden gesprekken gevoerd met bedrijven. Daarnaast geldt voor beide sectoren dat bedrijven alleen actief zijn in onrustige gebieden als ze kunnen aantonen niet betrokken te zijn bij schending van mensenrechten. Ook wordt er verwacht dat bedrijven geen olieboringen uitvoeren in arctische gebieden. Olie & gas is een sector met een verhoogd risico op corruptie en schending van mensenrechten, daarom wordt er verwacht dat bedrijven extra alert zijn op deze terreinen. Hier hoort ook een klachtenprocedure bij die beschikbaar is voor werknemers en andere betrokkenen in geval van overtredingen van regels en richtlijnen.

Maakindustrie

In de maakindustrie zijn er een aantal (milieu-gerelateerde) onderwerpen waar Loyalis veel waarde aan hecht. Zo is het gezondheids- en veiligheidsbeleid een onderwerp waarover Loyalis het gesprek aangaat met de relevante bedrijven. Loyalis verwacht dan ook van bedrijven dat ze de veiligheid- en gezondheidsomstandigheden consequent verbeteren en een beleid hebben gericht op het voorkomen van veiligheids- en gezondheidsproblemen voor werknemers. Loyalis heeft met meerdere bedrijven engagement gevoerd over de gezondheids- en veiligheidssituatie indien deze in het geding kwam. Daarnaast is de reductie van emissies een belangrijk onderwerp voor Loyalis in de maakindustrie. Verder is het beperken van watergebruik en watervervuiling van groot belang, vandaar dat Loyalis hierover gesprekken voert met bedrijven. Ook vraagt Loyalis van bedrijven om een analyse te maken van de impact die de bedrijfsvoering heeft op mens, milieu en maatschappij.

Financiële Sector

Voor bedrijven in de financiële sector ligt de focus van Loyalis op ethiek, datazekerheid, corruptie en witwassen. Zo wordt er verwacht dat bedrijven niet betrokken zijn bij activiteiten die belastingontduiking als doel hebben en ook geen advies uitbrengen dergelijke acties te ondernemen. Daarnaast is het beleggen in derivaten, anders dan voor hedging doeleinden,

onwenselijk. Excessieve beleggingsrisico's leiden tot een engagement traject, waarbij er een kritische blik zal worden geworpen op het bestaande beleid en eventuele alternatieven.

Woningbouw & Vastgoed

Ook in de bouwsector dienen bedrijven rekening te houden met gezondheids- en veiligheidsvoorschriften (zoals ILO), aangevuld met arbeidsomstandigheden zoals maximale duur van een werkdag. We vragen bedrijven om duurzame of gerecyclede materialen te gebruiken, zoals FSC gecertificeerd hout. Er wordt gestreefd naar gebouwen die hoog scoren op het gebied van milieuvriendelijkheid, d.w.z. energie-efficiënt. Met betrekking tot vastgoedfondsen waarin Loyalis belegt, verwachten wij dat ze streven naar het verlagen van de broeikasgassen en het verhogen van de energie-efficiëntie van de portefeuille. We vragen onze vastgoedfondsen bestaande gebouwen bij een renovatie naar een hoger energielabel te brengen en bij nieuwe gebouwen te streven naar de hoogste energieklassen (A++). We meten dit door onze vastgoedfondsen te vragen deel te nemen aan de onderzoeken van de GRESB benchmark, waarbij we verwachten dat ze een minimale score van 50 punten behalen.

Gendergelijkheid

Loyalis tolereert geen enkele vorm (zowel verbaal, fysiek als seksueel) van discriminatie op basis van (gender)identiteit, geslacht en/of leeftijd. Hetzelfde wordt verwacht van bedrijven waarin geïnvesteerd wordt. Zo wordt er onder andere verwacht dat bedrijven toezien op gelijke lonen voor mannelijke en vrouwelijke werknemers. Verder herkent Loyalis ook het belang van de overheid op het gebied van het uitbannen van discriminatie en geweld ten opzichte van vrouwen. Daarnaast is gelijke behandeling ook van toepassing op klanten, dit wordt gerealiseerd op dezelfde manier als gelijke lonen voor werknemers met een verschillend geslacht. Het wordt verwacht dat gelijke rechten en voorwaarden voor vrouwen in het beleid zijn opgenomen en dat dit beleid wordt doorgetrokken naar leveranciers en afnemers.

Consumentenbescherming

Op het gebied van consumentenbescherming verwacht Loyalis dat bedrijven processen in werking hebben die de veiligheid van producten garanderen. Verder verwacht Loyalis dat bedrijven zich onthouden van verwerpelijke marketing praktijken zoals het specifiek richten van marketing voor tabak tot kinderen.

Transparantie en verantwoording

Loyalis hecht veel waarde aan transparantie, dit blijkt onder andere uit het praktijkonderzoek uitgevoerd door Profundo in samenwerking met Eerlijke Verzekeringswijzer. Hierin komt Loyalis als meest transparante verzekeraar van Nederland uit de bus.³ Loyalis publiceert met hoeveel en welke bedrijven er contact is geweest over ESG onderwerpen. De ontwikkelingen/resultaten van deze engagement trajecten worden ook gepubliceerd in ons verslag verantwoord beleggen. Verder is ons stemgedrag ook terug te vinden in het verslag verantwoord beleggen van APG (APG stemt immers namens APG én Loyalis).

³ Beoordeling vindt plaats op holdingniveau. Loyalis wordt als dochteronderneming van APG beoordeeld. Beoordeling vindt plaats op basis van 2 categorieën: “beleggingen voor derden” en “beleggingen voor eigen rekening”. Binnen APG Groep heeft het deel “beleggingen voor eigen rekening” enkel betrekking op Loyalis. Binnen deze categorie scoort Loyalis als enige (en als beste) van alle verzekeraars een 8. De andere categorie (beleggingen voor derden) heeft geen betrekking op Loyalis.

7 COMMUNICATIE OVER VERANTWOORD BELEGGEN

Naast een verdere aanscherping van het beleid maatschappelijk verantwoord beleggen brengt Loyalis jaarlijks een verslag verantwoord beleggen uit. Daarin wordt uitgelegd hoe wij in het betreffende jaar met verantwoord beleggen zijn omgegaan. Dit is [hier](#) te vinden. Ook vind je op deze pagina een overzicht van alle bedrijven en landen waar Loyalis in investeert.

Daarnaast monitoren we op kwartaalbasis de uitvoering van ons beleid verantwoord beleggen. Dit doen wij op basis van rapportages die wij van onze uitvoerder ontvangen, waarin zaken zoals duurzame beleggingsvoorstellen, duurzaamheidsprestaties van bestaande beleggingen, uitvoering van het stem- en uitsluitingsbeleid en engagement of andere relevante activiteiten worden toegelicht. Zo zijn wij altijd op de hoogte van de naleving van het beleid verantwoord beleggen.

Het verantwoord beleggen beleid van Loyalis sluit aan bij het verantwoord beleggen beleid van APG. Kijk daarom ook eens op de website van [APG](#) over verantwoord beleggen.

Op onze website is tevens een interessant filmpje terug te vinden wat betreft ons beleid en onze uitvoering op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. Dit filmpje kunt u hier terugvinden: [filmpje Loyalis verantwoord beleggen](#).

8 UITSLUITINGEN PER 1 juli 2017

Uitgesloten bedrijven:		
Bedrijf	Land	Grond voor uitsluiting
Aryt Industries Ltd.	Israel	Heeft 90% van de aandelen in bezit van een bedrijf dat zekeringen voor cluster munitie produceert.
Ashot Ashkelon	Israel	De moederonderneming produceert cluster munitie
China Aerospace International Holdings	China	De moederonderneming produceert cluster munitie.
China Spacesat	China	De moederonderneming produceert cluster munitie.
Esterline Technologies	U.S.A.	Produceert het Modular Artillery Charge System (MACS), welke gebruikt kan worden bij het afvuren van munitie.
Hanwha Corporation	South Korea	Produceert clusterwapens.
L&T Finance Holdings	India	Betrokkenheid bij het kernprogramma van India in conflict met het NPT door de grootste aandeelhouder Larsen & Toubro (L&T).
L&T Technology Services Limited	India	Betrokkenheid bij het kernprogramma van India in conflict met het NPT door de grootste aandeelhouder Larsen & Toubro (L&T).
Larsen & Toubro	India	Betrokkenheid bij het kernprogramma van India in conflict met het NPT en niet in staat om publiekelijk kenbaar te maken dat er geen betrokkenheid is bij kernwapens.
Larsen & Toubro Infotech Limited	India	Betrokkenheid bij het kernprogramma van India in conflict met het NPT door de grootste aandeelhouder Larsen & Toubro (L&T).
Motovilikha Plants JSC	Russia	Bedrijf produceert en verkoopt de raketwerper en het ladingsmechanisme van meerdere raketwerpersystemen die cluster munitie bevatten.
Norinco International Cooperation Ltd.	China	Moederbedrijf produceert clusterwapens.
Orbital ATK, Inc.	U.S.A.	Produceert het aandrijfsysteem voor clusterwapens.
PetroChina	China	Schending van VN Global Compact Principes.
Poongsan Corporation	South Korea	Verkoopt cluster munitie.
Poongsan Holdings Corp.	South Kora	Heeft 35% van de aandelen van Poongsan Corporation welke cluster munitie aanbiedt.
S&T Dynamics Co., Ltd.	South Korea	Betrokken bij antipersoonsmijnen.
S&T Holdings	South Korea	Heeft 36% van de aandelen van S&T Dynamics Co welke antipersoonsmijnen produceert.
Tepco	Japan	Schending van VN Global Compact Principes.
Textron, Inc.	U.S.A.	Produceert wapens die uitgerust kunnen zijn met cluster munitie.
Walchandnagar Industries Ltd	India	Betrokkenheid bij het kernwapenprogramma van India in conflict met het NPT.
Walmart	U.S.A.	Schending van VN Global Compact Principes.

Uitgesloten staatsobligaties van de volgende landen:	
Land	Grond voor uitsluiting
Democratische Republiek Kongo	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Centraal Afrikaanse Republiek	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Eritrea	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Irak	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Iran	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Jemen	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Libië	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Noord-Korea	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Soedan	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Somalië	Wapenembargo VN Veiligheidsraad

9 VERANTWOORD BELEGGEN IN DE PRAKTIJK

Loyalis heeft de uitvoering van het vermogensbeheer voor het grootste deel uitbesteed aan [APG Asset Management](#) (APG). Bepaalde beleggingscategorieën (bijv. onroerend goed) of beleggingsstijlen (aandelen passief beheer) voert APG niet zelf uit en dus maken we in die gevallen gebruik van professionele vermogensbeheerders of beleggingsfondsen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de fondsen waarin Loyalis participeert. Daarnaast wordt per categorie en fonds uitgelegd hoe het beleid in de praktijk gebracht wordt.

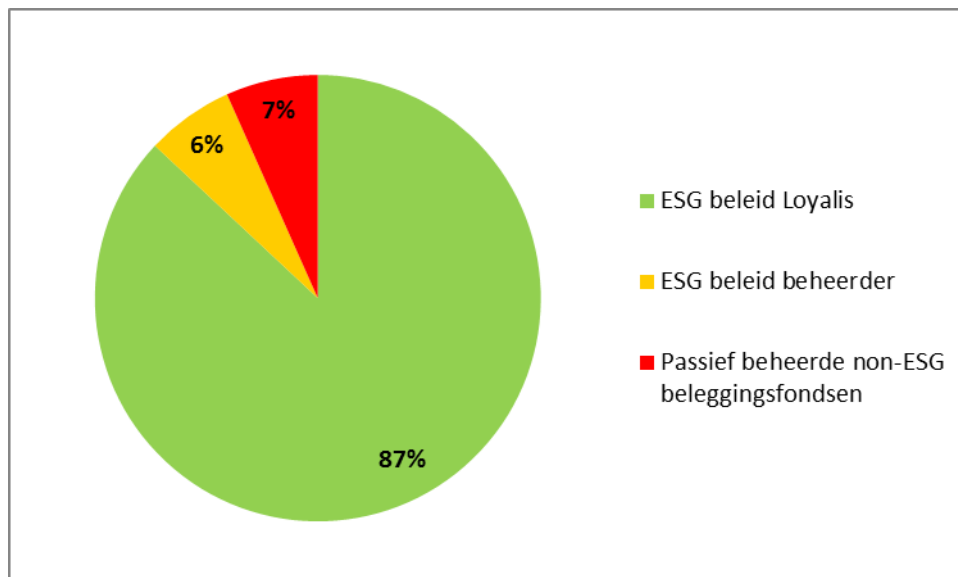
Beleggings-categorie	Beheerder	Type mandaat	Vermogen ultimo juni 2017	Beleid van toepassing	Uitsluitingslijst van toepassing
Vastrentende Waarden			€ 2.730 mln.		
Euro Staatsobligaties	APG	Maatwerk mandaat voor Loyalis	€ 804 mln.	MVB ⁴ Beleid Loyalis	Ja
Euro Bedrijfsobligaties	APG	Maatwerk mandaat voor Loyalis	€ 1.556 mln.	MVB Beleid Loyalis	Ja
Nederlandse hypotheek	Aegon	Beleggingsfonds	€ 255 mln.	N.v.t., dit fonds belegt in hypotheek verstrekt aan Nederlandse particulieren, er worden geen hypotheek aan bedrijven verstrekt.	N.v.t.
Euro Staatsobligaties	Vanguard	Beleggingsfonds	€9 mln.	Deze fondsen volgen passief een standaard marktbenchmark zonder ESG criteria.	Nee
Global Bond Fund	Vanguard	Beleggingsfonds	€26 mln.		Nee
VS Bedrijfsobligaties	BlackRock	Beleggingsfonds	€50 mln.		Nee
Staatsobligaties opkomende markten	BlackRock	Beleggingsfonds	€30 mln.		Nee
Beursgenoteerde Aandelen⁵			€ 133 mln.		
Aandelen wereld passief	State Street	Maatwerk mandaat voor Loyalis	€ 62 mln.	MVB Beleid Loyalis	Ja
Aandelen EMU passief	State Street	Beleggingsfonds	€ 55 mln.	Deze fondsen volgen passief een standaard marktbenchmark zonder ESG criteria, uiteraard wordt wel het stemrecht gebruikt op aandeelhoudersvergaderingen. De beheerder volgt zijn eigen ESG beleid bij het stemmen en engagement. Dit	Nee
Aandelen ontwikkelde markten	BlackRock	Beleggingsfonds	€ 4 mln.		Nee
Aandelen opkomende markten	BlackRock	Beleggingsfonds	€ 12 mln.		Nee

⁴ Maatschappelijk Verantwoord Beleggen

⁵ Onze aandelenportefeuille wordt in het 4^e kwartaal van 2017 overgezet naar 2 SRI aandelen ETF's (developed world en emerging markets). Deze indices hebben een hoog ESG-profiel.

				ESG beleid vertoont vaak grote overeenkomsten met het Loyalis beleid.	
Alternatieve Beleggingen			€ 177 mln.		
Woningen NL fonds	CBRE	Beleggingsfonds voor institutionele beleggers	€ 46 mln.	Eigen MVB beleid dat door de aandeelhouders is goedgekeurd. Loyalis onderschrijft dit beleid.	N.v.t.
Woningen NL fonds	Vesteda	Beleggingsfonds voor institutionele beleggers	€ 77 mln.	Eigen MVB beleid dat door de aandeelhouders is goedgekeurd. Loyalis onderschrijft dit beleid.	N.v.t.
Private Equity	AlpInvest	Maatwerk mandaat voor Loyalis	€ 17 mln.	Eigen MVB beleid dat door de aandeelhouders is goedgekeurd. Loyalis onderschrijft dit beleid.	N.v.t.
Infrastructuur	NIBC	Beleggingsfonds voor institutionele beleggers	€ 37 mln.	Eigen MVB beleid dat door de aandeelhouders is goedgekeurd. Loyalis onderschrijft dit beleid.	N.v.t.

Onderstaand cirkeldiagram laat zien welk deel van het belegd vermogen van Loyalis onder welk verantwoord beleggen beleid valt.

9.1. Vastrentende waarden: APG, Vanguard & BlackRock

Veruit het grootste deel van de vastrentende waarden portefeuille van Loyalis wordt beheerd door APG Asset Management. Hieronder een kort overzicht hoe ESG factoren in het beleggingsproces geïntegreerd zijn bij APG.

9.1.1. Bedrijfsobligaties

De bedrijfsobligatiespecialisten van APG gebruiken een holistische aanpak bij de analyse van de kredietwaardigheid van bedrijven en bij besluiten om obligaties van bedrijven in de portefeuille op te nemen. Dit betekent dat naast financiële factoren, governance,

milieuprestaties en de arbeidsrelaties van een bedrijf belangrijke factoren zijn in de analyse van de kwaliteit van bedrijfsvoering en management.

Het APG Insluitingsbeleid zal volledig worden toegepast op de bedrijfsobligatieportefeuille van Loyalis. In 2020 willen we in deze portefeuille alleen nog maar obligaties in bezit hebben van bedrijven met voldoende aandacht voor duurzaam en verantwoord ondernemen. Deze bedrijven noemen we koplopers. In bedrijven die achterblijven, zullen we in principe⁶ alleen nog maar beleggen wanneer we ze kunnen aanzetten tot verbeteringen. Deze groep achterblijvers noemen we beloften.

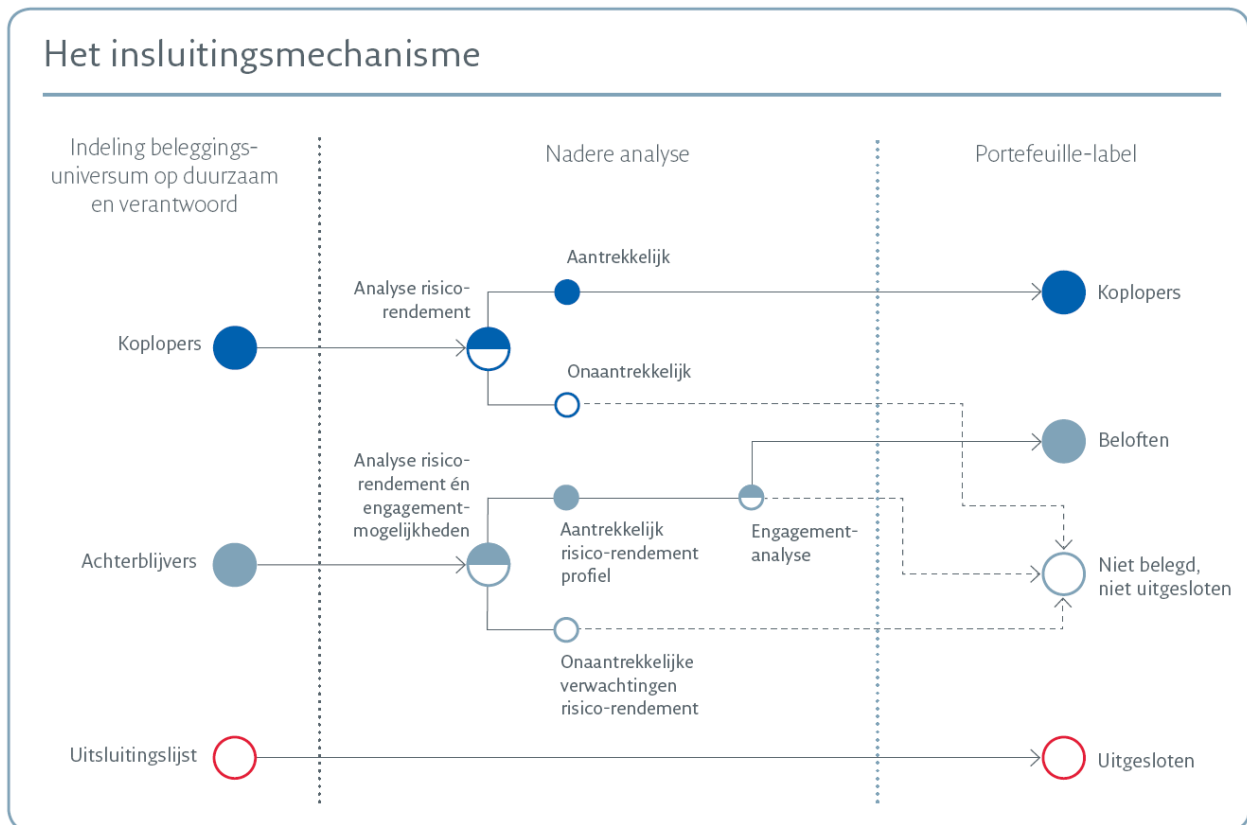
Om alle bedrijven te kunnen indelen in koplopers en achterblijvers is een beoordelingsproces ontwikkeld op basis van de thema's die binnen het kader van de Verenigde Naties (UN Global Compact) zijn afgesproken over verantwoord ondernemen: mensenrechten, werknemersrechten, milieu en het tegengaan van corruptie. We willen dat bedrijven zich bewust zijn van de belangrijkste risico's die zij op deze terreinen lopen. Ook moeten zij beleid hebben over hoe zij met die risico's omgaan en procedures om dat beleid in praktijk te kunnen brengen. Verder kijken wij of ze betrokken zijn geweest bij grote controverses en calamiteiten zoals corruptie, arbeidsongelukken en milieurampen.

Deze beoordeling doen we per bedrijfstak. In zo'n 60 verschillende bedrijfstakken richten we ons op de risico's die daar het meest relevant zijn. Zo zijn milieuvervuiling en arbeidsveiligheid belangrijke thema's in bijvoorbeeld de olie- en gasector terwijl ze in de financiële wereld minder risico's opleveren. Daar zullen we meer letten op zaken die te maken hebben met bedrijfsethiek, zoals betrokkenheid bij omkoping en corruptie, witwaspraktijken en de vraag of er een goede klokkenluidersregeling is waardoor misstanden aan de orde kunnen worden gesteld.

Bij beleggingsbeslissingen zullen onze beleggers deze indeling in koplopers en achterblijvers gebruiken. Waar bedrijven gelijk scoren op rendement/risicoverwachtingen zullen zij kiezen voor de koplopers. In achterblijvers mogen de portefeuillemanagers straks alleen nog beleggen wanneer ze hen er toe kunnen aanzetten hun duurzaamheidsprestaties te verbeteren (of wanneer deze bedrijven dit doen uit eigen initiatief). Daarover zullen we concrete doelen afspreken.

---

⁶ Waar het vanuit het perspectief van rendement en risico aantrekkelijk is om in een achterblijver te beleggen die mogelijk pas op langere termijn duurzaamheidsverbeteringen laat zien, blijft dat in principe mogelijk.

Gezien de regelgeving die overheden over heel de wereld introduceren om de CO₂ emissies te verminderen is er speciale aandacht voor bedrijven die in de bedrijfsvoering sterk leunen op fossiele brandstoffen. Over het algemeen zal APG de exposure naar deze bedrijven limiteren in de portefeuille van Loyalis. Aan de andere kant wordt er ook actief geïnvesteerd in bedrijven met een hoge duurzaamheidswaarde⁷ en (op kleine schaal) in Green Bonds, waarvan de opbrengst van deze obligaties specifiek gaan naar groene projecten van bedrijven.

9.1.2. Staatsobligaties

APG belegt niet in landen waarvoor de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een wapenembargo heeft afgekondigd. Daarnaast is samen met een externe dataleverancier een Landenrisicometer ontwikkeld. Deze Landenrisicometer geeft de portefeuillemanagers inzicht in de specifieke risico's van landen op het gebied van duurzaamheid en goed bestuur. Deze informatie wordt door de portefeuillemanagers gebruikt in de analyse van staatsobligaties.

9.1.3. Passieve fondsen

Voor een klein deel van de vastrentende waarden portefeuille participeert Loyalis in passieve fondsen beheerd door Vanguard en BlackRock. Deze fondsen zijn ook toegankelijk voor andere investeerders, en daarom is het beleid verantwoord beleggen en de uitsluitingslijst van Loyalis niet van toepassing op deze fondsen. Beide vermogensbeheerders hebben wel een eigen beleid verantwoord beleggen en de [Principles for Responsible Investment](#)⁸ (PRI) van de Verenigde Naties ondertekend.

⁷APG definieert beleggingen met een hoge duurzaamheidswaarde (high sustainability investments) als volgt: Bedrijven of projecten waarbij het gaat om activiteiten die bijdragen aan oplossingen voor klimaatverandering, waterschaarste, wateroverlast, vervuiling, verlies van leefgebieden of diersoorten en behoefte aan microfinanciering.

Onder de HSI's vallen ook beleggingen in bedrijven die hoog scoren op de [Acces to Medicine Index](#).

⁸ Deze PRI is een samenwerkingsverband van zo'n 1.100 beleggers en financiële instellingen dat verantwoord beleggen promoot. Het rapport van APG aan de PRI (in het Engels) is voor iedereen toegankelijk en kan [hier](#) geraadpleegd worden.

9.2 Beursgenoteerde aandelen: BlackRock

De aandelenbeleggingen van Loyalis boeken in 2017 forse progressie op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. De huidige aandelenfondsen van zowel State Street als BlackRock zijn/worden overgeheveld naar SRI (Social Responsible Investments) aandelenfondsen van BlackRock. Het betreft de volgende twee ETF fondsen: MSCI SRI Developed World en MSCI SRI Emerging Markets.

De twee aandelenfondsen hebben een zeer vooruitstrevende methodiek wat betreft maatschappelijk verantwoord beleggen. Het selectieproces bestaat uit drie onderdelen:

- 1) Business Involvement
- 2) ESG rating
- 3) Controverses

De MSCI Global SRI indices gebruiken MSCI ESG business involvement screening research om bedrijven te identificeren die betrokken zijn bij de volgende acht (onwenselijke) sectoren: Alcohol, gokindustrie, tabaksindustrie, militaire wapens, burgerlijke vuurwapens, kernenergie, volwassenentertainment, genetisch gemodificeerde organismen.

Bedrijven die aan de criteria voldoen zullen worden uitgesloten van de SRI indices.

Naast uitsluitingen op basis van betrokkenheid bij bepaalde sectoren/activiteiten, selecteren MSCI SRI fondsen ook actief de bedrijven die wel worden opgenomen in de index. Ook hiervoor is een specifiek, vooruitstrevend beleid opgesteld. ESG scores/ratings zijn gebaseerd op 37 ESG criteria. Per industrie wordt bekeken welke specifieke criteria meer of minder van belang zijn. Vervolgens worden de bedrijven die behoren tot de beste 25% binnen hun sector (op basis van ESG rating) toegevoegd aan de index. Er is bewust gekozen voor een dekking van 25% in elke sector zodat de indices geen extreem grote (of kleine) exposure hebben ten aanzien van één of enkele sectoren.

Het laatste onderdeel van de methodiek betreft betrokkenheid bij controverses. Bedrijven worden beoordeeld op basis van MSCI ESG Controversies Scores, met als doel om bedrijven te identificeren die betrokken zijn bij serieuze controverses. Bedrijven die een negatieve beoordeling krijgen, worden niet meegenomen in de index.

Deze gehele methodiek van MSCI heeft geleid tot de volgende resultaten:

- 1) ESG score (1-10) van de MSCI SRI Developed World Index is 37% hoger (7.4 om 5.4) vergeleken met de standaard MSCI Developed World Index.

- 2) ESG score (1-10) van de MSCI SRI Emerging Markets Index is 57% hoger (6.6 om 4.2) dan de standaard MSCI Emerging Markets Index.

- 3) De CO₂ uitstoot (in tonnen CO₂ per \$1 miljoen omzet) van de MSCI SRI Developed World Index is 24% lager vergeleken met de standaard MSCI Developed World Index.

- 4) De CO₂ uitstoot (in tonnen CO₂ per \$1 miljoen omzet) van de MSCI SRI Emerging Markets Index is 41% lager dan de standaard MSCI Developed World Index.

De beheerder van deze twee SRI aandelenfondsen (BlackRock) voert actief engagement met bedrijven die handelen in strijd met de ESG waarden en standaarden van BlackRock. Tevens stemt BlackRock ook op aandeelhoudersvergaderingen. Klik [hier](#) voor meer informatie over de ESG activiteiten van BlackRock.

Zie het overzicht van de uitgebrachte stemmen in de [stemtool](#). APG voert, ook namens Loyalis, engagement met bedrijven als er wordt geconstateerd dat bedrijven de principes van APG schenden. APG heeft namens Loyalis in 2016 126 dialogen gevoerd met 115 bedrijven. Voor een overzicht van bedrijven (per thema) waar APG engagement mee heeft gevoerd, inclusief resultaten, zie het [Verslag Verantwoord Beleggen](#) van APG.

9.3 Alternatieve beleggingscategorieën

9.3.1. Vastgoed: CBRE & Vesteda

Loyalis investeert in Nederlands vastgoed via fondsen van CBRE en Vesteda. Beide fondsen hebben een MVO beleid wat onder andere in het volgende voorziet:

- Het duurzamer maken van de portefeuille door het gemiddeld energielabel te verlagen. Dit wordt bereikt door het actief elimineren of renoveren van woningen met een slecht energielabel waarbij het nieuwe energielabel na renovatie minstens twee klassen beter is. Daarnaast hebben nieuwbouwwoningen minimaal het energielabel A++
- De ecologische voetafdruk van de portefeuille te verlagen door lager energie en watergebruik van de woningen en winkels in de portefeuille
- Het gebruiken van duurzame materialen (bijvoorbeeld gecertificeerd hout) bij nieuwbouw en renovaties
- Het tonen van goed verhuurderschap door het inrichten van klachten- en mediationprocedures zodat er gezamenlijk een oplossing voor een conflict gevonden wordt.

Zowel CBRE als Vesteda doen mee aan de GRESB, dat is een internationale benchmark voor de vergelijking van MVO prestaties van vastgoedfondsen. In 2014 is het woningen NL fonds van CBRE uitgeroepen tot 'Green Star' door de GRESB. Kijk [hier](#) voor meer over het MVO beleid van CBRE en [hier](#) voor Vesteda.

9.3.2. Infrastructuur en energie: NIBC

Loyalis investeert in het NIBC Europees Infrastructuur Fonds (NEIF). Dit fonds is gespecialiseerd in investeringen in nieuwe en bestaande infrastructuur projecten. Voorbeelden hiervan zijn publieke en private samenwerkingen, projecten, zakelijke transacties in de gezondheidszorg, onderwijs, wegen, sociale infrastructuur, spoorlijnen, energieproductie uit afval, afval management en olie en gas opslag en distributie. Daarnaast investeert dit fonds in hernieuwbare energie, zoals de productie van elektriciteit uit zon en wind.

Op dit fonds is het [verantwoord beleggen beleid](#) van NIBC van toepassing. Het verantwoord beleggen beleid van deze bank scoort hoog in de Eerlijke Bankwijzer (70%). Dit beleid voorziet onder andere in het volgende:

- Het voorkomen van een negatieve impact op kwetsbare gebieden (gedefinieerd door o.a. de UNESCO World Heritage Convention en de Ramsar Convention on Wetlands)
- NEIF kan niet investeren in nucleaire energie
- NEIF kan niet investeren in grootschalige waterkrachtcentrales
- NEIF wil bij projecten de kans op ongelukken zo klein mogelijk maken, en wil niet investeren in projecten op locaties waar de gevolgen van een ongeluk niet te zijn te overzien
- NIBC past de Equator Principles toe op alle project financiering transacties

9.3.3. Private equity: AlpInvest

De private equity portefeuille van Loyalis wordt beheerd door [AlpInvest](#). AlpInvest investeert zowel rechtstreeks als via andere fondsen in bedrijven. AlpInvest heeft de Principles for Responsible Investment van de Verenigde Naties ondertekend.

Wanneer AlpInvest via een ander fonds investeert, wordt het verantwoord beleggen beleid van dit andere fonds eerst grondig onderzocht. Daarnaast controleert AlpInvest of het via dit andere fonds geen investeringen doet die AlpInvest heeft uitgesloten (waaronder fondsen en bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie of distributie van producten die verboden zijn onder Nederlands of internationaal recht).

Wanneer AlpInvest rechtstreeks in bedrijven investeert, kan het ook direct met het management in gesprek gaan over het MVO beleid van het bedrijf. Voordat er in een bedrijf wordt geïnvesteerd, worden de relevante MVO risico's en het MVO beleid van het bedrijf

doorgenomen. Op het moment dat er significante MVO risico's zijn (op basis van het bedrijf, sector of locatie waar het actief is) vraagt AlpInvest dat bedrijven beleid hebben of ontwikkelen om deze risico's te beheersen. Als het MVO risico te hoog is, wordt er niet geïnvesteerd.

AlpInvest heeft in een meeting met Loyalis dieper uitgelegd hoe het verantwoord beleggen beleid in de praktijk geïntegreerd is in het investeringsproces, bij zowel screening als monitoring van investeringen. Daarbij heeft AlpInvest voorbeelden uit de praktijk verstrekt van engagement met bedrijven waarin Loyalis via AlpInvest investeert.

10 Verenigde Naties Duurzame Ontwikkelingsdoelen

In 2017 heeft Loyalis vanuit intrinsieke motivatie besloten om zich met haar beleggingen te richten op de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

Op deze wijze stellen we onze klanten in staat om actief bij te dragen aan het bereiken van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN.

Ook sluiten deze doelen goed aan op de thema's verantwoord beleggen welke Loyalis in haar MVB beleid reeds heeft opgenomen en jaarlijks verder wil door-ontwikkelen. Loyalis beschouwt duurzaam beleggen dan ook als de nieuwe standaard!

Deze duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN ofwel SDI's (Sustainable Development Investments) staan in onderstaande tabel opgenomen.

Source: UN in collaboration with Project Everyone

De 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de VN:

- 1) Beëindig armoede overal en in al zijn vormen.
- 2) Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeter voeding en promoot duurzame landbouw.
- 3) Verzeker een goede gezondheid en promoot welzijn voor alle leeftijden.
- 4) Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen.
- 5) Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes.
- 6) Verzeker toegang en duurzaam beheer van water en sanitatie voor iedereen.
- 7) Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen.
- 8) Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen.
- 9) Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie.
- 10) Dring ongelijkheid in en tussen landen terug.
- 11) Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam.

- 12) Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen.
- 13) Neem dringend actie om klimaatverandering en haar impact te bestrijden.
- 14) Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en maritieme hulpbronnen.
- 15) Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van ecosystemen op het vasteland, beheer bossen en wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop landdegradatie en draai het terug en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe.
- 16) Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzeker toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en toegankelijk instellingen uit.
- 17) Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling.

De duurzame ontwikkelingsdoelen werden in 2015 vastgesteld door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

Deze 17 doelen, die weer zijn onderverdeeld in subdoelen, moeten ervoor zorgen dat de wereld zich ontwikkelt in een richting waarin in de behoeften van de huidige generaties kan worden voorzien zonder dat dit ten koste gaat van de mogelijkheden van toekomstige generaties.

Voor 2017 heeft Loyalis zich voorgenomen om haar aandelenportefeuille voor haar klanten uiterlijk eind 2017 te converteren naar een portefeuille met een hoog ESG profiel.

Zo zijn een aantal doelen waarop Loyalis zich richt die gelieerd zijn aan de SDI's van de Verenigde Naties:

- Uitbannen van alle vormen van armoede (doel 1)
- Het realiseren van recht op voldoende (gezond) voedsel voor iedereen (doel 2)
- Reductie CO₂ uitstoot en verduurzamen energieproductie (doelen 7 en 13)
- Duurzaam en verantwoord waterverbruik (doelen 6 en 14).

11 TOT SLOT

Maatschappelijk verantwoord beleggen is zeer belangrijk voor Loyalis en wordt de nieuwe standaard. De verdere ontwikkeling en toepassing van ons beleid verantwoord beleggen is belangrijk voor de uitvoering hiervan. Daarbij streven we altijd naar verbetering en een optimaal duurzaamheidsresultaat.

De belangen van onze klanten blijven altijd centraal staan. Uiteindelijk blijft het doel van de beleggingen het behalen van een aantrekkelijk financieel rendement. Wij hebben de overtuiging dat maatschappelijk verantwoord beleggen hier op een positieve manier aan bijdraagt. Daarnaast vinden wij het belangrijk om verantwoordelijkheid te nemen voor de effecten van onze beleggingen op mens, milieu en maatschappij: een toewijding die wij met trots uitdragen.